
Van de bovenste boekenplank

Wie als arbeidsmarktonderzoeker nu en dan een anderstalig boek ter hand neemt, internationale tijdschriften en buitenlandse working papers doorploegt, websites bezoekt of simpelweg wat uitgeverscatalogi inkijkt, komt onvermijdelijk geregeld verrassende dingen tegen. Onderzoekresultaten die niet echt voor de hand liggen en waarvan je graag eens een binnenlands equivalent zou zien. Interessante en intelligent gebruikte data-sets, waarvan je zou hopen dat ze ook bij ons beschikbaar zijn. Conceptuele kaders en onderzoeksmethoden die ietwat van het gewone afdwalen of zelfs gedurfd te noemen zijn. Boeken waarvoor je de tijd niet hebt om ze te lezen of er de waarde van in te schatten omdat ze net naast je eigen enge vakgebied vallen, maar waarvan je graag door een deskundig iemand de inhoud gepeild zou zien. Allemaal dingen dus waarvan je in eerste instantie misschien de neiging hebt om ze voor jezelf te houden in de hoop er later iets mee te kunnen doen dat in je vakgebied ophef maakt, maar waar je bij nader toezien toch in de koffiekamer met collegae over praat omdat je beseft dat je de tijd of de competentie niet hebt om er écht iets mee te doen en je deze parels toch niet verloren wil laten gaan.

De bedoeling van deze rubriek is om dat soort zaken te verzamelen. Wie iets te signaleren heeft, contacteert: Walter Van Trier, p/a Steunpunt WAV, E. Van Evenstraat 2C, 3000 Leuven, tel. 016/323225, e-mail: walter.vantrier@wav.kuleuven.ac.be

Uit de Prijzenkast

In dezelfde periode van het jaar waarin de culturele gemeenschap zich telkens weer overgeeft aan speculeren over wie de volgende Nobelprijs Literatuur zal krijgen, zorgt een gelijkaardige vraag ook voor enige spanning onder economen. Dat er recent onder impuls van de erven Nobel enige discussie is geweest over het authentieke karakter van de Prijs voor Economie – die zoals we weten door de heer Nobel zelf niet in zijn testament was voorzien, maar er op initiatief (en met financiering) van de Zweedse Nationale Bank aan werd toegevoegd – en zelfs over het wetenschappelijke karakter van de discipline, verandert er weinig aan. Ik ken plaatsen waar men nog steeds begin oktober een pronostiek organiseert met een ijver, die ik in andere werkingen enkel ten toon zie spreiden in de aanloop

naar de Ronde van Frankrijk of het Wereldkampioenschap Voetbal.

Uiteraard is er altijd enigermate sprake van een verrassing, zelfs als de keuze valt op een voor de hand liggende kandidaat zoals Gary Becker, bijvoorbeeld, of Amartya Sen of Robert Lucas. Zelfs ‘Nash’ was voor de meeste economen een vertrouwd begrip, zelfs lang voor ‘A Beautiful Mind’ – het boek, maar wellicht vooral de film – hen duidelijk maakte welk merkwaardig en nog steeds levend persoon schuil ging achter de term Nash-equilibrium. Maar dit jaar was de verbazing uitermate groot. Dermate zelfs dat men wellicht nergens de pronostiek heeft moeten uitbetalen en de pot voor volgend jaar heeft kunnen opzij zetten. Want uit de bus kwam geen bekende naam. Geen W.J. Baumol, waarop één van mijn goede vrienden al jaren, tegen beter

weten in, zijn hoop stelt. Ook geen J.K. Galbraith, hoewel die deze bekroning van een erg lange carrière zeker heeft verdient, zelfs in de ogen van vele van zijn critici. En dus zeker geen Deirdre McCloskey, al heeft die de laatste decennia een serieuze impact gehad op het debat onder economen en al zou men met deze keuze eindelijk een eerste vrouwelijke laureaat kunnen bekronen. Nee, bekroond werden in 2002: Daniel Kahneman en Vernon Smith.

Geloof me. Sinds ik dit soort zaken een beetje bewust volg, ben ik nog nooit zoveel keer in de wandelgangen – let wel: door economen – aangesproken met de vraag of ik iets meer wist over het wie en het wat van de recentste Nobelprijslaureaten Economie. Niet onbegrijpelijk. Daniel Kahneman is een psycholoog die zich (samen met zijn kompaan wijlen Amos Tversky) vooral bezig heeft gehouden met onderzoek naar de manier waarop mensen strategische beslissingen nemen in situaties van onzekerheid. Vernon Smith is wel een econoom, maar hij heeft zijn carrière gebouwd op het uitvoeren van laboratoriumexperimenten – en zoals we weten beschouwen economen het begrip ‘experimentele economie’ veelal als een contradictio in terminis, met de Amerikaanse experimenten inzake de Negatieve Inkomensbelasting als de uitzondering die de regel bevestigt.

Marginale figuren dus? Mogelijk, maar betrokken in onderzoekswerk op domeinen die het hart van het dominerende (neoklassieke) economische paradigma raken.

Het onderzoek van Kahneman (en Tversky) wijst duidelijk op de limieten van het traditioneel in de economie gehanteerde rationaliteitsbegrip en toont aan dat mensen dikwijls de impliciet gehanteerde gedragsassumpties niet volgen. In situaties van onzekerheid kunnen zij de gevolgen van hun potentiële beslissingen nauwelijks overzien, laat staan doorrekenen en dus maken ze gebruik van vuistregels om de complexiteit van situaties te reduceren. Bovendien is hun inschatting van een aantal zaken duidelijk afhankelijk van de manier waarop men het probleem formuleert. Stel, ter illustratie, dat zieken moeten kiezen tussen twee soorten therapie: een chirurgische ingreep of bestralingen. De informatie over de kans op succes van elke therapie kan men op twee manieren voorstellen. Versie A: bij

een chirurgische ingreep overleven 90 van de 100 personen de ingreep, 68 leven nog na een jaar en 34 na vijf jaar; bij bestralingen overleeft iedereen de ingreep, 77 personen leven nog na één jaar en 22 na vijf jaar. Versie B: bij een chirurgische ingreep sterven 10 van de 100 personen tijdens de ingreep, 32 sterven voor het einde van het eerste jaar en 66 voor het einde van het vijfde jaar; bij bestralingen sterft niemand tijdens de ingreep, 23 personen sterven voor het einde van het eerste jaar en 78 voor het einde van het vijfde jaar. Beide versies stellen dezelfde informatie anders voor. Welnu, onderzoek leert dat 18% van de zieken aan wie men Versie A voorlegt kiest voor bestralingen, terwijl dit in het geval van Versie B 44% is. Erger wellicht, niet enkel zieken zijn onderhevig aan dit ‘framing effect’ – zoals Tversky en Kahneman het noemen – maar ook dokters en studenten statistiek. (Een ander leuk voorbeeld is de vraag of grote en kleine materniteiten evenveel kans hebben op een fifty-fifty verdeling van jongens en meisjes in de populatie van kinderen die tijdens een bepaalde periode worden geboren. Ook mensen die professioneel met statistiek bezig zijn antwoorden op deze vraag meestal: ja – maar negeren daarmee impliciet de wet van de grote getallen.)

Het onderzoek van Vernon Smith toont niet alleen duidelijk aan dat ook in de economische wetenschap laboratoriumonderzoek uitermate vruchtbaar kan gebruikt worden en zeer nuttige kennis oplevert. Het wijst ook op het belang van instituties en alternatieve marktvormen. Op het eerste zicht lijkt dit laatste punt misschien triviaal en lang niet zo nieuw. Iedereen weet wel – en voor economen van een vroegere generatie, inzonderheid voor arbeidseconomen, was dit ontegensprekelijk het geval – dat de instituties waarin economische processen zijn ingebed een effect hebben op de uitkomsten ervan. Maar in het werk van Smith gaat het niet om inbedding van de markt, maar wel om de markt zelf als instituut. Neem bijvoorbeeld de manier waarop men binnen het kader van een Walrasiaans algemeen evenwichtsdenken over de markt denkt. Om uit te leggen hoe een markt evenwicht wordt bereikt, moet men in deze voorstelling van zaken een prijzenroepende veilingmeester veronderstellen. Als de markt niet ruimt bij de genoemde prijs, roept de veilingmeester een nieuwe prijs en passen de handelaars hun gevraagde of aangeboden kwantiteiten aan en zo gaat het verder

tot de veilingmeester een prijs roept waarbij er geen overschotten op de markt blijven liggen. Zo – par tâtonnement, zei Walras – bereikt een markt een evenwicht. Prijzenroepende veilingmeester dus, oké, maar roept deze veilingmeester prijzen in stijgende lijn (volgens het systeem van de Engelse veiling) of in dalende lijn (volgens het systeem van de Hollandse veiling)? Of werkt de veilingmeester volgens het systeem van de ‘gesloten omslag’, waarbij het bod van de hoogst biedende wordt aangenomen of volgens nog een ander systeem? Welnu, het onderzoek van Vernon Smith toont op basis van gecontroleerde experimenten overduidelijk aan dat de prijzen die op de markt tot stand komen wel degelijk beïnvloed worden door het soort veiling dat men gebruikt – zelfs als men alle andere factoren constant houdt en deze markten als het ware in het luchtledige laat werken.

Kortom, de vraag waarom het Nobelprijsc comité twee wetenschappers bekroont die binnen het betreffende wetenschapsdomein eerder marginaal staan is naast de kwestie. Verrassend is veeleer dat men wetenschappers bekroont waarvan het onderzoekswerk fundamentele vragen doet stellen over basisbeginselen van het dominerende paradigma. Een mogelijke verklaring is uiteraard dat mijn lectruur van Kahneman en Smith een beetje ‘overdone’ is, dat het Comité zich van paradigmata niks aantrekt, dat men veel meer dan vroeger tewerk gaat zoals dat in de ‘echte’ wetenschappen al lang het geval is en dat men bekroont wie op beperkte welomschreven domeinen grensverleggend onderzoek doet (en niet meer wie een doorslaggevende invloed heeft uitgeoefend op de discipline als geheel of op erg veel onderdelen ervan). Verdienstelijke poging, zou ik zeggen, maar niet echt overtuigend. Daarvoor benadrukt het Nobelprijsc comité te uitdrukkelijk, zowel in de persmededeling als in de uitgebreide tekst waarin men het werk van Daniel Kahneman en Vernon Smith voorstelt (<http://www.nobel.se/economics/laureates/2002/press.html>) hoe zeer deze laureaten met hun onderzoekswerk de grenzen van een ‘traditie’ overschrijden. Bovendien kan men de toekenning van de Nobelprijs Economie dit jaar erg gemakkelijk interpreteren als het doortrekken van een lijn die de vorige jaren werd ingezet.

Na een aantal jaren waarin men economen bekroonde die op een of andere manier iets te maken

hadden met speltheorie viel vorig jaar de eer te beurt aan economen die werkten op het terrein van wat de ‘economics of information’ heet.

Wie een boekje zoekt dat op beknopte, maar inzichtelijke manier aangeeft waarom en hoe speltheorie en economie van de informatie de bouwstenen vormen van een aanpak die het traditionele micro-economische paradigma te buiten gaat, kan terecht bij Pierre CAHUC, *La nouvelle microéconomie*, Paris, Editions La Découverte, 1998, 121 blz. Dit boekje legt goed uit dat deze nieuwe aanpak een meer realistische kijk op het economische gebeuren inhoudt. Maar deze ontwikkeling heeft tegelijk ook een belangrijke keerzijde. Ze leidt tot een veel complexere theorie en opent als het ware een doos vol verrassingen in de mate dat ze onvermijdelijk vragen doet stellen over fundamentele zaken als de limieten van de economische rationaliteit – vragen waarop men vandaag enkel in een experimentele aanpak à la Vernon Smith of het onderzoekswerk van Tversky en Kahneman een aanzet tot antwoord lijkt te vinden.

Wie het juni-2002-nummer van de *American Economic Review* (vol. 92, n° 2) vastneemt en de teksten bekijkt die de drie vorige Nobellaureaten tijdens de Prijsuitreiking op 8 December 2001 in Stockholm uitspraken – George A. Akerlof, Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior (pp. 411-433), Michael Spence, Signaling in Retrospect and the Informational Structure of Markets (pp. 434-459), en Joseph E. Stiglitz, Information and the Change in the Paradigm in Economics (pp. 460-501), zal deze stelling bevestigd zien en wellicht verrast opkijken van de expliciete kritiek op het traditionele neoklassieke model die in deze teksten aanwezig is. “... information economics represents a fundamental change in the prevailing paradigm within economics”, aldus Stiglitz. Akerlof typeert zijn studie van asymmetrische informatie als de eerste stap naar de realisatie van een droom. “That dream was the development of a behavioral macroeconomics in the original spirit of John Maynard Keynes’ General Theory (1936). Macroeconomics would then no longer suffer from the ‘ad hocery’ of the neoclassical synthesis, which had overridden the emphasis in The General Theory on the role of psychological and sociological factors, such as cognitive bias, reciprocity, fairness, herding, and social status. My dream was to strengthen

macroeconomic theory by incorporating assumptions honed to the observation of such behavior.” (p. 411).

Om aan te geven dat niet enkel hij en zijn twee mede-laureaten, maar een groot aantal economen onafhankelijk van elkaar sinds de jaren 1960 timmeren aan de weg naar dit nieuwe paradigma, gebaseerd op realistische gedragsassumpties, leent Akerlof van Kurt Vonnegut de term ‘karass’ oftewel “een groep van personen die zonder het te weten, werken in de richting van een gemeenschappelijk doel, gevoed door een bredere cosmische invloed”.

Vonnegut zelf formuleert het in *Cat's Cradle* iets anders: “We Bokonists believe that humanity is organised in teams, teams that do God's will without ever discovering what they are doing. Such a team is called a karass by Bokonon...”. Het sleutelwoord lijkt me ‘without ever’. Misschien wil het Nobel-prijsc comité juist dat voorkomen. Misschien wil het door de recente keuze van de laureaten duidelijk maken dat zij behoren tot een karass met als missie de economische wetenschap te vernieuwen.

Tijdschriftgesprokkel I

✓ De gevolgen voor de arbeidsmarkt van technologische ontwikkeling en structurele wijzigingen in de globale economie blijven een bron van inspiratie voor heel wat wetenschappelijk onderzoek en publicaties. In een bijzondere aflevering publiceert de *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* (vol. 63) acht artikels, gebaseerd op de resultaten van een vijfjarig onderzoeksprogramma gefinancierd door de Britse Leverhulme Trust en waarbij een grote reeks bekende namen (David Blanchflower, Mary Gregory, Richard Freeman, Ronald Schettkat, Paul Gregg, Andrew Glynn, Stephen Machin, John Van Reenen, Andrew Oswald, Jonathan Wadsworth en Christine Greenhalgh) betrokken waren. Naast een algemene inleiding van Stephen Nickell (Centre of Economic Performance, LSE, en directeur van dit onderzoeksprogramma), die het algemene kader van het onderzoeksprogramma schetst, vindt men in deze reeks artikels vier grote vragen behandeld: Welke zijn de onderliggende drijvende krachten van de technologische en structurele verandering en wat zijn de directe gevolgen

inzake verlies van jobs, inkrimping van de productiesector en de uitbreiding van de dienstensector? Hoe veroorzaken deze technologische en structurele veranderingen een toename in de vraag naar vaardigheden en een sterke daling van de vraag naar ongeschoolde arbeid? Welke implicaties heeft dit voor de structuur van beloning en werkgelegenheid? Wat is het gevolg van dit alles voor het welzijn en het geluk van de individuele personen? Zonder op elk van de artikels in detail in te gaan, zijn er toch een aantal opmerkelijke vaststellingen te rapporteren. Zo wijzen Christine Greenhalgh en Mary Gregory (pp. 629-646) er op dat inter-industriële ontwikkelingen veel belangrijker zijn dan verschuivingen in de finale vraag om de groei en de invloed van de dienstensector te begrijpen. Onder het motto ‘Everything you ever wanted to know about measuring worklessness and polarization at the household level but were afraid to ask’ bekijken Paul Gregg and Jonathan Wadsworth (pp. 777-806) welke gegevens aanwezig zijn om het probleem van inactiviteit op huishoudniveau te bestuderen en op welke manier men dit best aanpakt. Ze ontwikkelen een indicator die moet toelaten om op te sporen wat een bron kan zijn van mogelijke dispariteiten in de meting op individueel en op huishoudniveau. Maar de meest verrassende conclusie lezen we in het artikel van Richard Freeman en Ronald Schettkat (pp. 647-670). Ze analyseren of het verschil inzake werkgelegenheid in de US en Duitsland in de laatste twee decennia van de vorige eeuw eventueel toe te schrijven is aan wat zij ‘the marketization hypothesis’ noemen. Stel, zo gaat de redenering, dat men in Europa meer goederen en diensten produceert via huishoudelijke productie en in de US meer via de markt. Wat is het gevolg hiervan op de werkgelegenheidsontwikkeling in beide gevallen? Op basis van gegevens uit tijdsbudgetten, over consumptieuitgaven en attitudes ten aanzien van werk argumenteren Freeman en Schettkat dat het gesuggereerde verschil inderdaad reëel is en leidt tot een reductie van werkgelegenheid in de laaggeschoolde dienstensectoren, evenals (zij het onrechtstreeks) tot een verminderde tewerkstelling van hoog opgeleide vrouwen. Als deze analyse steekhoudend is en door verder onderzoek wordt bevestigd, hebben deze conclusies beleidsmatig verstrekkende gevolgen. Zolang de Duitse economie gekenmerkt wordt door een grotere huishoudelijke productiesector is het onwaarschijnlijk dat men activiteitsgraden van het niveau

van de US kan halen. Bovendien maakt dit duidelijk dat een beleid dat meer mensen aan het werk wil krijgen, zal moeten zoeken naar inventieve micro-economische instrumenten. "The bottom line is that increasing the employment-population rate to US levels requires substantive changes in the way people allocate their time and lives, which goes beyond the conventional wisdom on how to create more jobs." (p. 668).

✓ Een ander onderwerp dat ook geregeld thema-nummers van algemene tijdschriften blijft opleveren, is alles wat te maken heeft met opleiding, training en vaardigheden. In zijn September 2002 nummer publiceert de *European Journal of Education* (volume 37 n° 3) een dossier met zes bijdragen op basis van een onderzoek uitgevoerd door een Europees consortium in het raam van het Targetted Socio-Economic Research programma. Het onderwerp was 'New Skills' en de leiding van dit onderzoeksteam lag bij Hilary Steedman (LSE). Samen met Roberto Carneiro verzorgde zij de samenstelling van dit dossier waarin de focus vooral gericht is op de situatie van de laaggeschoolden in een arbeidsmarkt die steeds veeleisender wordt en op de uitbouw van een minimum opleidingsplatform dat potentieel toegankelijk is voor allen. De artikelen behandelen de wijzigende vraag naar vaardigheden, de situatie van 'ongekwalificeerde' jongeren op de Zweedse arbeidsmarkt, de rol van 'learning-by-doing' in bepaalde sectoren van de Portugese economie, de vraag hoe men het aanbod van vaardigheden kan verhogen, de mogelijkheden tot de uitbouw van een 'minimaal opleidingsplatform voor allen' en de kwestie of er nog wel échte ongeschoolde jobs bestaan. In hun inleiding wijzen Steedman en Carneiro op twee belangrijke pijnpunten in het beleid. In de eerste plaats stellen zij vast dat men in alle Europese landen doorgaat met het voortbrengen van jonge mensen die ontoereikend zijn uitgerust om voordeel te halen uit de mogelijkheden tot voortgezette opleiding. Ondanks alle retoriek blijven de vaardigheden om levenslang te kunnen blijven leren op een verrassende wijze afwezig in de verzameling van basiscompetenties, zoals men die nu nog steeds definieert. New skills suggereert dat het basisonderwijs (oftewel de periode van de leer- of schoolplicht) niet in eerste instantie zou worden gezien als een periode van selectie, maar als een periode waarin de scholen het behalen van een minimumniveau en het be-

houd van hoge niveaus van zelfwaarde voor iedereen centraal stellen. In de tweede plaats – maar minstens zo ernstig, zeggen Steedman en Carneiro – faalt men ook op het vlak van de opleidingen en trainingen voor volwassenen. Weinig ouderen hebben bijkomende kwalificaties verworven in de periode waarover het onderzoek handelt. Het huidige (formele) volwassenonderwijs repliceert veel te veel het schoolsysteem om aantrekkelijk te zijn, zeker voor werkende laaggeschoolden. Dit vereist ingrepen zowel in de aard van het aanbod van opleiding en scholing, alsook in processen die de vraag naar opleiding en training beïnvloeden.

Tijdschriftgesprokkel II

✓ Is de positie die ik vandaag inneem op de maatschappelijke ladder afhankelijk van de positie die mijn ouders innamen oftewel worden de factoren die iemand ongelijker maken doorgegeven van de ene generatie op de andere? In welke mate is dat het geval en welke factoren zijn hierbij het meest van belang? Kan het beleid indien gewenst met enig succes op deze factoren ingrijpen? Het zijn vragen waar sociale wetenschappers en beleidsmakers al lang over tobben en geschriften die op een duidelijke manier uiteenzetten hoe men dit soort problemen best wetenschappelijk benaderd zijn derhalve geen luxe. In het zomer-2002-nummer publiceert de *Journal of Economic Perspectives* – zoals vroeger reeds gemeld: één van de huisorganen van de American Economic Association – rond deze kwestie een symposium. Twee artikelen zijn bijzonder interessant. Het ene is van Sam Bowles en Herb Gintis, twee economen die men best onderbrengt onder het etiket 'rational choice marxists'. Het andere is van Robert Erikson en John H. Goldthorpe, twee sociologen die wereldfaam hebben op het vlak van het stratificatieonderzoek en de vaders zijn van de alom gebruikte EG-schaal. Bowles en Gintis benadrukken dat de traditionele economische aanpak – waarbij men 'inkomen' beschouwt als de som van de opbrengsten van de productiefactoren die iemand naar de markt brengt – veel te eng is. Al blijven zij 'inkomen' hanteren als (proxy-)indicator voor iemands positie op de sociale ladder, zij verbreden zeer sterk de factoren die voor de verklaring van de inkomensongelijkheid in aanmerking komen: "... any individual trait that affects income and for which parent-offspring

similarity is strong will contribute to intergenerational transmission of economic success. Included are race, geographic location, height, beauty or other aspects of physical appearance, health status and personality.” (p. 5). In hun artikel bespreken ze de bestaande literatuur en presenteren een model dat toelaat om de verschillende mechanismen waarmee ongelijkheid wordt doorgegeven op te nemen. Alles bijeen blijft er echter nog een groot deel te verklaren. Erikson en Goldthorpe benadrukken het verschil tussen de economische en de sociologische aanpak, al benadrukken ze dat deze verschillen zeker niet absoluut zijn. Toch bekijken economen meestal intergenerationale correlaties inzake inkomen of vermogen, waarbij deze variabelen als continu worden beschouwd; terwijl sociologen hoofdzakelijk kijken naar intergenerationale associatie patronen tussen klasse-posities – ‘origine-klasse’ en ‘bestemmings-klasse’ – die men als categoriaal behandelt. In hun artikel presenteren Erikson en Goldthorpe op een inzichtelijke wijze de betekenis van hun klasse-schema en de door hen voorgestelde operationalisering ervan. Bovendien geven ze aan welke soort associatiematen voor deze analyse het meest geschikt zijn. Opvallend is wel hoezeer beide artikels wijzen op dezelfde soort problemen. Net als Bowles en Gintis wijzen Erikson en Goldthorpe op het ‘black-box problem’ – de vaststelling dat een groot deel van de coëfficiënten waarmee men intergenerationale transmissie van inkomens meet onverklaard blijft. Erikson en Goldthorpe merken op dat sociologen niet noodzakelijk beter geplaatst zijn om dit probleem op te lossen, al was het maar omdat recent onderzoek suggereert dat de invloed van onderwijs op de intergenerationale mobiliteit *afneemt*. Vandaar dat ze het in sterke mate eens zijn met Bowles en Gintis dat men meer individuele karakteristieken in het onderzoek moet betrekken en minder eenzijdig met cognitieve kennisvaardigheden, zoals men deze gewoonlijk begrijpt. Hetzelfde geldt voor het probleem van de mogelijkheden tot beleidsmatig ingrijpen. Bowles en Gintis suggereren dat verschillen in bereikte onderwijsniveaus van de ene op de andere generaties worden overgedragen omwille van handelingen en beslissingen die ouders of kinderen nemen onder de invloed van zaken zoals houding ten aanzien van risico’s, oriëntering naar de toekomst of persoonlijke dadendrang. Erikson en Goldthorpe beamen het belang om deze factoren in rekening te brengen, maar ze mer-

ken op dat een aanpak gebaseerd op een structurele visie in termen van klassen hier wellicht een meer gedetailleerde en gedifferentieerde basis biedt om deze blijvende verschillen te verklaren dan dit het geval is in de aanpak van Bowles en Gintis.

✓ Voor een uitstekend voorbeeld van een toepassing van de Erikson-Goldthorpe aanpak kan ik de lectuur adviseren van: Herman G. Van de Werfhorst, A detailed examination of the role of education in intergenerational social-class mobility, in: *Social Science Information*, vol. 41 (2002) n° 3, pp. 407-438. (Een nederlandsestalige, maar kortere versie van dit artikel verscheen in *Sociale Wetenschappen*, 45ste jrg, 2002, n° 1, pp. 62-83). De basisstelling van het artikel luidt dat onderwijs in een hoog opgeleide samenleving belangrijk is in een strategie om neerwaartse sociale mobiliteit te vermijden. Deze conservatieve houding – vermijden van neerwaartse mobiliteit – kan een verklaring bieden voor de relatief lage mobiliteitsgraden. Bovendien verwerven leden van verschillende sociale klassen omwille van deze sociale achtergrond verschillende vaardigheden, die hen beter wapenen voor opleidingen die sterk overeenstemmen met hun klasse van origine. Kinderen van landbouwers zullen bijvoorbeeld van huis uit vaardigheden opbouwen die hen gemakkelijker werk zullen doen zoeken en vinden in landbouwbedrijven. De empirische gegevens voor de analyses komen uit twee nationaal representatieve steekproeven.

✓ Maatstaven voor ongelijkheid kunnen ook een rol spelen in andere domeinen. Vani K. Borooah, A Duration-sensitive Measure of the Unemployment Rate: Theory and Application, in: *Labour*, vol. 16 (2002) n° 3, pp. 453-468, vindt er de inspiratie om een interessante indicator voor werkloosheid te ontwikkelen. De traditionele werkloosheidsgraad beperkt zich in feite tot het tellen van het aantal werklozen. Terzake kan zich een probleem stellen als de gehanteerde definitie niet echt duidelijk is of niet sluitend, maar een fundamenteeler probleem is dat deze maatstaf elk individu op dezelfde manier telt ook als er bijvoorbeeld grote verschillen zijn in de duur van de werkloosheidsperiode. Is het niet wenselijk dat men een onderscheid zou kunnen maken tussen twee situaties van 5% werkloosheid, waar in het ene geval alle betrokkenen pas kort werkloos zijn terwijl ze in het andere geval alle-

maal langdurig werkloos zijn? Ja toch. Op basis van een aantal veronderstellingen over de 'sociale kost' van werkloosheid en de relatie hiervan met de duurtijd van werkloosheid stelt Borooah een aggregatieprocedure voor die toelaat om de individuele duurtijden van de werkloosheidsperiodes samen met het aantal werklozen in één indicator op te nemen. Deze aggregatieprocedure laat bovendien toe om rekening te houden met verschillende graden van ongelijkheidsaversie. Het artikel eindigt met een praktische toepassing van de indicator voor een beperkte selectie van landen (waarin België naar goede slechte gewoonte uiteraard ontbreekt).

Als Conceptueel Tussendoortje

Tijdens periodes van sociaal overleg zet men in onze contreien ook geregeld de kwestie van de verschillen tussen het arbeiders- en het bediendestatuut op het lijstje van te bespreken punten. Arbeiders en bedienden ondergaan immers nog steeds op een aantal punten een verschillende behandeling, hoewel men zich in vele gevallen kan afvragen in welke mate de juridische categorieën die aan de oorsprong van deze verschillende behandeling liggen nog wel een sociologische (empirische) realiteit dekken. Vandaar dat een aantal lieden geregeld voorstelt om deze verschillen af te schaffen en voortaan nog slechts één statuut over te houden. Even geregeld stoten deze voorstellen, zoals de dichter ooit schreef, op wetten en praktische bezwaren – de aanwezigen op de recentste Nederlands-Vlaamse Arbeidssociologendag zullen begrijpen waarom de verdediging van ons cultureel erfgoed mij gebiedt om te vermelden dat deze dichter Willem Elsschot is, al heeft deze laatste ooit ook een gedicht geschreven over Jan Greshoff – en bijgevolg verdwijnt deze kwestie weer voor een tijdje in de koelkast; klaar voor hergebruik indien nodig.

Wat maakt dat werknemers in bepaalde jobs het arbeidersstatuut krijgen, terwijl ze in andere jobs van een bediendestatuut genieten? Spelen deze beslissingen inzake statuut een rol in de strategieën van ondernemingen? Hebben ze een invloed op de aard van de jobs die worden gecreëerd (en vernietigd)? Welke karakteristieken maken dat zij op dit vlak een rol kunnen spelen? Of zijn de verschillen

tussen deze beide statuten écht triviaal en liggen de écht belangrijke verschillen inzake statuut ergens anders? Bij mijn weten is hierover niet echt veel empirisch onderzoek beschikbaar. Maar dat een dergelijke vraag niet oninteressant is, wordt geïllustreerd door een recent artikel van Daniel S. Hammermesh, 12 Million Salaried are Missing, in: *Industrial and Labor Relations Review*, vol. 55 (July 2002) n° 4, pp. 649-668.

Uitgangspunt van de analyse is de in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw in de Verenigde Staten bij vele waarnemers heersende overtuiging dat de ontwikkeling naar een geprofessionaliseerde werkboordeneconomie met hoger opgeleide werknemers ook zou leiden tot een relatieve vermindering van het gebruik van 'time-rated pay' oftewel uurlonen. Welnu, op basis van een identieke vraag, die sinds 1979 in de Current Population Survey wordt gesteld, moet men vaststellen dat deze daling zich niet heeft voorgedaan. Integendeel, zowel voor mannelijke als voor vrouwelijke werknemers – en zowel in hun voltijdse als in hun deeltijdse variant – ligt de proportie per uur betaalden in 1997 tussen de 1 à 3 procentpunten hoger dan in 1979. Erger, rekening houdend met wijzigingen in de werkgelegenheidsstructuur en in de karakteristieken van de beroepsbevolking schat Hammermesh dat het aandeel mannelijke per uur betaalden op het einde van deze periode 5,7 tot 8,8 procentpunten hoger ligt dan men op basis van de situatie in 1979 zou verwachten. Voor de vrouwen raamt hij dit aandeel zelfs 11,1 tot 13,1 procentpunten hoger. (Tussen haakjes: opvallend is de invloed van de variabele 'huwelijkse staat'. Gehuwde mannen maakten zowel in 1979 als in 1997 ongeveer vijf procentpunten minder kans om per uur betaald te worden dan alleenstaande mannen. Bij de vrouwelijke werknemers zijn de verschillen tussen gehuwden en alleenstaanden in beide periodes kleiner, maar het teken van deze variabele slaat om. In 1979 maakten gehuwden een grotere kans om per uur betaald te worden; in 1997 maakten alleenstaanden een grotere kans om per uur betaald te worden.)

Welke factoren kunnen dit verrassende resultaat – ongeveer 12 miljoen per uur betaalden meer dan verwacht – verklaren?

Hammermesh bekijkt de mogelijke invloed van een aantal institutionele (zoals lidmaatschap van

een vakbond, wijzigingen in de wetgeving over de regelmaat en de frequentie van uitbetalingen van lonen en wedden, de dekkingsgraad van de Fair Labor Standards Act) en exogene (zoals de groeiende internationalisering – aandeel van immigranten in de werkende bevolking of importcompetitie) factoren. Maar in geen van deze gevallen is er reden om te geloven dat zij in deze kwestie van groot belang zijn, soms is er zelfs eerder sprake van een effect in de andere richting. Moet men dan eerder een verklaring zoeken in de richting van meer complexe onderliggende oorzaken die tegelijk een invloed hebben op het proces van klasseren van jobs? Gaat het eventueel om een artificieel probleem in de zin dat men de jobs op dezelfde wijze is blijven klasseren terwijl in de realiteit per uur betaalde jobs en gesalarieerde jobs veel meer op elkaar zijn gaan lijken?

Om deze laatste vraag te beantwoorden vergelijkt Hammermesh 'uurloon-jobs' en 'salaris-jobs' voor twee verschillende cohorten (1981 en 1996) van jonge mannen. Hij concentreert zich daarbij op een aantal aspecten – toegang tot ziekteverzekering, betaalde vakantie, betaald ziekteverlof, pensioenplan, flexibele werkuren – die een duidelijke relatie hebben met de loonkost. Voor elk van deze zaken geldt dat 'salaris-jobs' hoger scoren dan 'uurloon-jobs', maar de enige dimensie waarvoor zich over de tijd een belangrijke wijziging voordeed is 'flexibele werkuren'. De relatieve incidentie van flexibele werkuren bij 'uurloon-jobs' steeg over deze periode met 10 procentpunten. Enkel voor deze dimensie gaat de veronderstelling op dat een herdefiniëring van de aard van de jobs de daling in het aandeel per uur betaalden heeft tegengehouden en samen met de uiteenlopende (veel kleinere) tendensen op de andere tendensen moet men dus besluiten dat er geen sprake is geweest van een sterke convergentie in de aard van 'uurloon-jobs' en 'salaris-jobs'. Een gelijkaardige conclusie volgt trouwens ook uit een analyse van de ontwikkelingen op het vlak van tijdelijk werk.

Standaardverklaringen voldoen dus niet, aldus Hammermesh. Alles lijkt er op te wijzen dat het aangewezen is om over deze zaak na te denken in termen van een wijzigend evenwicht in de relatieve vraag/aanbod van 'uurloon- (m.m. salaris-)jobs'. Temeer omdat er een verband lijkt te zijn tussen de

processen die het aandeel van de 'uurloon-jobs' drijven en deze die de relatieve loonwikkeling (in het nadeel van 'uurloon-jobs') beïnvloeden. Een mogelijke hypothese is dat het gaat om een duidelijke verschuiving in het wederzijdse vertrouwen en de betrokkenheid van Amerikaanse werknemers en werkgevers. Men kan dit interpreteren als een verminderde bereidheid van de (marginale) werknemers tot het verrichten van niet-gecontroleerde arbeid. Werkgevers schakelen daarom (marginale) over op meer 'uurloon-jobs' en moeten de grotere controlekosten in competitieve productmarkten compenseren door lagere relatieve lonen. Maar, aldus Hammermesh, het is niet duidelijk hoe men deze hypothese empirisch zou kunnen testen en bovendien is het mogelijk om andere verhalen te verzinnen die consistent zijn met beide centrale vaststellingen. Niettemin is de vaststelling dat het aandeel van gesalarieerden niet substantieel is gestegen op zich verontrustend genoeg om deze kwestie verder te onderzoeken, aldus Hammermesh. "For labor economists, this phenomenon and the evidence that it is correlated with widening returns to workers' unobservable (to the econometrician) characteristics suggest that the difficulties that have generated greater inequality in the returns to work have also affected the nature of workplace arrangements. For other, economists, and for the public generally, the absence of a decline in the fraction of workers who are in jobs that lack the prestige of salaried work should be disturbing in its implications for economic growth, economic equality, and social cohesion."

Natuurlijk, ik hoor het jullie al zeggen, de US is Europa niet. Het onderscheid 'uurloon'/'salaris' is in beide situaties onvergelijkbaar. Welke boodschap zit in dit verhaal voor onze discussie over arbeiders en bedienden? Hammermesh wijst zelf op het feit dat West-Europa na de Tweede Wereldoorlog nauwelijks nog een traditie van 'uurloon-jobs' heeft. Maar hij wijst tegelijk ook op de explosie van contracten van beperkte duur. Is het – juist gezien het ontbreken van een traditie inzake 'uurloon-jobs' – niet mogelijk, vraagt hij zich af, of dit fenomeen niet in verband moet worden gebracht met de processen die beletten dat het aandeel van 'salaris-jobs' zich in de US uitbreidt?

Een mooie opdracht voor comparatief institutioneel onderzoek, toch?

Als Publicitair Toemaatje met het Oog op de Kerstdagen

Af en toe stoot men, meestal per ongeluk, op een boek waarvan men met spijt moet bekennen dat men het liefst decennia vroeger had gelezen, een boek met een visie waarin de gebeurtenissen in een groot aantal diverse domeinen in één globaal perspectief worden geplaatst, een boek dat je toelaat je eigen plaats in de gang van de geschiedenis beter en duidelijker te begrijpen – kortom, een boek waarvan je in je meest overmoedige dagen zou wensen dat je het zelf had geschreven.

Marx' Revenge. The Resurgence of Capitalism and the Death of Statist Socialism, (London, Verso books, 2002, 372 p) van de Indisch-Britse econoom Meghnad Desai – directeur van the Center on the Study of Global Governance van de London School of Economics én lid van the House of Lords (voor Labour) – is voor mij zo'n boek.

Marx, zijn theorie over de ontwikkeling van het kapitalisme en inzonderheid de lotgevallen van deze theorie vormen uiteraard het centrale personage van het verhaal. Maar Desai verwerkt dit centrale gegeven op een magistrale manier in een visie op de geschiedenis van de globalisering waarin evenveel aandacht gaat naar de ontwikkelingen op het vlak van de economische theorie, waarmee men het kapitalisme probeert te begrijpen, als naar deze op het vlak van de sociaal-economische en politieke realiteit, die door de ontwikkelingen van het kapitalisme worden beheerst.

Op het vlak van de theoretische ontwikkeling vertrekt Desai van de stelling dat de problemen waarmee Marx in de jaren 1870-1880 worstelde vooralsnog niet op een betere manier zijn benaderd. Dit betekent niet dat het werk van Marx af was. De eerste hoofdstukken van het boek maken duidelijk dat de wetenschappelijke boodschap van Das Kapital verre van eenduidig is. Desai onderscheidt minstens drie niveaus waarop de ontwikkeling van het kapitalisme door Marx wordt geanalyseerd en duidt aan waarom de conclusies uit elk van deze drie analyses intern niet noodzakelijk consistent zijn. Maar het punt dat hij keer op keer benadrukt is dat Marx, naarmate hij dieper groef in zijn wetenschappelijke analyses, meer en meer weerstand vertoonde tegen uitspraken over hoe de volgende

fase in de maatschappelijke ontwikkeling vorm zou krijgen en welke vorm dit wel zou zijn. De Marx van Desai is een analyst, geen profet – en in dit opzicht is de ondergang van het Staatssocialisme een zegen, want het maakt het mogelijk om Marx opnieuw te lezen zonder dat een politiek regime zich de waarheid van de theorie toeëigent. Naast deze focus op Marx en zijn theorie krijgen evenwel ook andere theoretische ontwikkelingen ruime aandacht. Desai gebruikt de theorieën van Adam Smith en Georg Wilhelm Friedrich Hegel om de context te typeren waarin Marx zijn theorie uitwerkt. Latere hoofdstukken laten ons zien hoe Keynes, Schumpeter, Hayek en de neo-klassieke economen worstelden met gelijkaardige problemen in een periode waarin Marxisten sterk werden beperkt in hun theoretische bewegingsvrijheid omwille van de toeëigening van de marxistische theorie door een staatsbestel.

Wie deze eerste verhaallijn volgt, vindt in *Marx' Revenge* een merkwaardige, maar uiterst leerrijke geschiedenis van de politieke economie en het economisch denken in het algemeen. Maar deze geschiedenis van het economisch denken zit ingebed in een uitermate gedocumenteerde geschiedenis van het zich reëel ontwikkelende kapitalisme en deze verhaallijn op zich levert minstens even boeiende passages op.

Inzake de sociaal-economische ontwikkeling is de fundamentele stelling van Desai dat we met de huidige globaliseringsgolf in wezen terug aanknopen met de stand van zaken van net voor de Eerste Wereldoorlog. "The advent of the twenty-first century is thus beginning as well as a resumption. The world has come back to where it left off in 1914. Yet it is not a circle, but a spiral. This is because of the many ways in which the present is different from the nineteenth century." (p. 305). Al leest Desai de geschiedenis van de laatste acht decennia in zeker opzicht als een soort interludium waarin de wereld onder invloed van de twee wereldoorlogen en de economische crisis tijdelijk van zijn lange-termijnkoers is afgeweken zodat de tendens tot globalisering voor een tijdje werd stopgezet, de verschillende hoofdstukken van het boek documenteren nauwgezet hoe de wereld op theoretisch, technologisch, sociaal, economisch en politiek vlak is gewijzigd. De rol en de teloorgang van de Duitse sociaal-democratie in het begin van de twintigste

eeuw, de Sovjet Revolutie en de nasleep ervan, de periode van het Nationaal-Socialisme, de eerste uitbouw van een globale wereldorde na de Tweede Wereldoorlog – al deze zaken passeren de revue en worden geplaatst binnen een brede visie.

Om een lang verhaal kort te maken: *Marx' Revenge* is één van die boeken die de lezer een breed venster en een wijde blik op de eigen geschiedenis aanbiedt. Lezen dus en herlezen. Al past hier één waarschuwing: het boek is tot hiertoe enkel verkrijgbaar in een gebonden editie en dus duur. De keerzijde is dat men een product krijgt dat de tijd wel zal trotseren – het valt zeker niet na een eerste lezing in aparte bladzijden uiteen – en dat erg aangenaam leest. Het boek is trouwens nog in een paar andere opzichten speciaal. Het gebeurt spijtig genoeg niet meer zo vaak dat iemand met het allere van Meghnad Desai een boek schrijft voor een algemeen publiek... en daar qua taal en vormgeving ook in slaagt. *Marx's Revenge* is wetenschappelijk verantwoord, maar zeker geen boek voor specialisten. "It has been written for the general reader. But for the serious or pedantic, some source notes are provided." Het doet sterk terugdenken aan de inspanningen die de organische intellectuelen van verschillende Internationales zich in lang vervlogen tijden op het terrein van de volksoopvoeding getroostten. Desai zelf vermeldt trouwens met trots en genoegdoening dat het boek geschreven is zonder enige financiële steun van onderzoeksprogramma's of onderzoeksfondsen. "It was that increasingly rare resource which academics used to have in abundance, but no longer do – time to read and write – which made it possible for me, mainly over two summers in 1999 and 2000, to write it."

En tot slot nog deze bedenking

In de nadagen van de Val van de Berlijnse Muur circuleerden er (al wekt dit mogelijk enige verbazing) vooral in kritische, linkse boekhandels postkaarten die de spot dreven met het oude en door recente evenementen kennelijk definitief in de vergeethoek geborstelde marxistische geloof. Eén van deze cartoons presenteerde een parodie op de grafombe van Karl Marx op het Londense Highgate Cemetery. Onder op het borstbeeld van de Oude Moor stond als tekst "Proletariërs aller landen, verontschuldigd mij." De lectuur van *Marx' Revenge* maakt duidelijk dat de voor de hand liggende interpretatie van deze tekst – Marx is zich bewust van zijn foute analyse en neemt de verantwoordelijkheid op voor het leed dat hij veroorzaakte – in twee opzichten de bal mis slaat: i) de maatschappelijke ontwikkelingen op het einde van de twintigste eeuw bewijzen juist dat de analyse van Marx correct was én ii) het leed waarvan sprake is vooral een gevolg is van de omvorming van een theorie in een leer (oftewel de politieke accaparatie van een wetenschappelijke analyse door een bepaald regime). Kortom, misschien leest men "Proletariërs aller landen, verontschuldigd mij" beter als een uitspraak van Marx, die postuum met spijt moet vaststellen dat zijn analyse al bij al correcter blijkt dan velen enkele decennia terug dachten.

Walter Van Trier